

К. В. Стецюк, Луганський національний аграрний університет

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ АГРОНОМІВ

Стецюк К. В.

Принципи формування екологічної культури майбутніх агрономів

У статті обґрунтовується доцільність впровадження принципів формування екологічної культури майбутніх агрономів. Оскільки формування екологічної культури є багатоаспектним процесом, то розглянемо сутність принципів цілісного педагогічного процесу – системності, інтегративності, неперервності, поетапності, діалогічності, фасилітаційності і прогностичності, які орієнтують на те, як слід будувати, здійснювати та удосконалювати педагогічну діяльність, щоб досягти бажаних результатів.

Ключові слова: принципи, системність, інтегративність, неперервність, поетапність, діалогічність, фасилітаційність, прогностичність.

Стецюк К. В.

Принципы формирования экологической культуры будущих агрономов

В статье обосновывается целесообразность внедрения принципов формирования экологической культуры будущих агрономов. Поскольку формирование экологической культуры является многоаспектным процессом, то рассмотрим сущность принципов целостного педагогического процесса – системности, интегративности, непрерывности, поэтапности, диалогичности, фасилитационности и прогностичности, которые ориентируют на то, как следует строить, осуществлять и совершенствовать педагогическую деятельность, чтобы достичь желаемых результатов.

Ключевые слова: принципы, системность, интегративность, непрерывность, поэтапность, диалогичность, фасилитационность, прогностичность.

Навчальний процес у вищій школі, як і в загальноосвітній, має об'єктивні закономірності, на які потрібно спиратися під час формування екологічної культури. Відомо, що перехід від науково-теоретичної до конструктивно-технічної функції педагогічної діяльності здійснюється на високому рівні

теоретичного узагальнення і виступає як рух від закономірностей до принципів педагогічної діяльності.

Важливість принципів у педагогічному процесі досліджували в своїх наукових працях А. М. Алексюк, В. П. Андрущенко, Ю. К. Бабанський, Л. О. Белова, Л. І. Божович, В. М. Вакуленко, А. А. Вербицький, П. Я. Гальперін, В. М. Галузинський, В. В. Раєвський, З. І. Слєпкань та інші, які зазначають, що принципи дидактики відображають пізнані об'єктивні закономірності навчального процесу і виконують роль вихідних постулатів. Кількість дидактичних принципів може збільшуватися з виявленням нових закономірних особливостей навчального процесу і постановки нових цілей та завдань вищої школи. Усі принципи навчання взаємопов'язані та взаємозалежні, доповнюють і зумовлюють один одного та знаходять застосування при доборі змісту, методів і прийомів, організаційних форм і засобів навчання. Коротко окреслимо судження про сутність педагогічних принципів, що допоможе визначити важливий методологічний напрям оптимізації процесу формування екологічної культури.

Мета статті – дослідити та обґрунтувати доцільність впровадження принципів формування екологічної культури майбутніх агрономів.

Принцип (від лат. *principium* – початок, основа) – 1) першооснова; те, що лежить в основі певної теорії, вчення, науки, світогляду тощо; першооснова; 2) особливість, покладена в основу створення або діяльності чого-небудь [13, с. 720]; вихідні положення певної теорії, діяльності [5, с. 266]; 3) внутрішнє переконання людини; основне правило поведінки [11, с. 547].

В. В. Краєвський наголошує, що педагогіка має справу з діяльністю і повинна у результаті давати нормативні знання, пропонувати, як потрібно цю діяльність будувати, здійснювати й удосконалювати. Саме цьому і слугують педагогічні принципи, які “являють собою найбільш нормативні знання, котрі педагогіка отримує, коли реалізує свою конструктивно-технічну функцію” [7, с. 94]. Отже, принципи – це найбільш загальні вказівки відносно того, як необхідно діяти, щоб досягти бажаних результатів.

Оскільки формування екологічної культури є багатоаспектним процесом, то визначимо і сутність принципів цілісного педагогічного процесу. “Принципи цілісного педагогічного процесу – це вихідні положення, що визначають зміст, форми, методи, засоби та характер взаємодії в цілісному педагогічному процесі; керівні ідеї, нормативні вимоги до організації і проведення; проявлення належного, носять характер найбільш загальних вказівок, правил, норм, регулюючих весь процес” [5, с. 267]. Тому для того, щоб принципи були змістовні і дійсно слугували важливою віхою на шляху від теорії до практики, потрібно враховувати разом із закономірностями цілі педагогічної діяльності, конкретні умови, в яких відбувається педагогічний процес, вікові та інші особливості студентів, способи створення навчальних та виховних ситуацій [7, с. 95].

Відповідно до таких теоретико-методологічних засад за основу оптимізації цілісного педагогічного процесу формування екологічної культури майбутнього агронома пропонуємо такі принципи: *системності, інтегративності, неперервності, поетапності, діалогічності, фасилітаційності, прогностичності.*

Принцип *системності* у формуванні екологічної культури майбутнього агронома спрямований на розкриття цілісності педагогічних об’єктів, виявлення в них різних типів зв’язків та зведення в єдину теоретичну картину. Система, на думку В. В. Краєвського, є цілісним комплексом елементів, пов’язаних між собою таким чином, що із зміною одного змінюються й інші [7, с. 76]. Складниками системи формування екологічної культури є *суб’єкт пізнання* (майбутній фахівець), *процес, продукт і мета пізнання, умови*, в яких пізнавальна діяльність відбувається, розвивається і формується.

Ідея *системного підходу* відповідає таким законам єдності та взаємозв’язку психолого-педагогічних явищ та процесів: 1) єдність та взаємозв’язок біологічної й соціальної сутності людини; 2) єдність та взаємозв’язок інтелектуальної, емоційно-вольової й практичної діяльності сфер особистості; 3) єдність та взаємозв’язок виховання, навчання і розвитку

людини; 4) єдність та взаємозв'язок виховання, самовиховання і перевиховання; 5) єдність та взаємозв'язок свідомості, почуттів, поведінки; 6) єдність і взаємозв'язок навчання і самоосвіти; 7) єдність та взаємозв'язок основних завдань (напрямів) виховання [12].

С. Рубінштейн [10] зазначав, що, оскільки все в реальному світі системне, взаємозумовлене та взаємопов'язане, то знання, які описують різноманітність форм цього світу, мають бути системними. Оволодіння певною системою знань є і засобом, і метою щодо розвивального навчання. “Внутрішню життєвість потрібно розуміти в категорії сутності світу. Необхідно бачити внутрішній зв'язок між предметами, нове поєднання, в якому ці предмети сполучаються одне з одним таким чином, що кожен із них розкриває не лише себе, а й решту предметів, внаслідок чого есенції складають таке органічне ціле, із якого не можна нічого вилучити” [6].

Системні знання – це знання, що вибудовуються у свідомості студентів за схемою: основні поняття – основні положення теорії – наслідки – застосування. Такий системний підхід сприятиме ефективній екологізації навчального процесу у вищих аграрних навчальних закладах, озброїть студентів знаннями та навичками застосування їх у практичній професійній діяльності.

Оскільки екологічна культура є багатоаспектним, поліфункціональним й інтегративним явищем, то вона підвищить ефективність процесу формування екологічної культури майбутніх агрономів *принцип інтегративності* усіх ланок навчально-освітнього процесу. Інтеграція розглядається як процес, результатом якого є досягнення єдності й цілісності, погодженості в середині системи, заснованої на взаємозалежності окремих спеціалізованих елементів [11, с. 287].

М. Берулава *інтегративний зміст освіти* розуміє як “процес і результат взаємодії її структурних елементів, які супроводжуються ростом системності й ущільненості знань” [2, с. 6].

Функції інтеграції визначені тим, що досягнення загальної мети в межах однієї дисципліни неможливе. На сучасному етапі реформування освіти в контексті екологізації саме інтеграція виховних і пізнавальних впливів різних

дисциплін повинна стати одним із найбільш оптимальних та ефективних шляхів реалізації завдань збалансованого розвитку суспільства.

Принцип *неперервності* формування екологічної культури включає дві ланки – формальну і неформальну екологічну освіту. До першої ланки відносяться загальна система освіти, яка існує в Україні на таких рівнях: дошкільна, шкільна, позашкільна, професійно-технічна, вища та післядипломна освіта. Друга ланка системи екологічної освіти та виховання має просвітній характер, формує екологічну свідомість і культуру населення (засоби масової інформації, громадські екологічні та просвітні об'єднання, партії та інше). “Принцип неперервності передбачає організацію виховання і навчального процесу від дитинства до глибокої старості” [9, с.7].

Цей принцип важливий і в умовах кожної ланки окремо, наприклад, в навчально-виховному процесі вищого аграрного навчального закладу. Формування екологічної культури майбутнього агронома має бути неперервним від початку занять на першому курсі і до захисту дипломних робіт. Такий підхід сприятиме не лише здобуванню фундаментальних знань з питань екології, але й дасть змогу кожному майбутньому агроному усвідомити їхню значущість, сформувати відповідну екологічну свідомість, поведінку і практичні професійні навички.

В основу принципу *поетапності* покладено ідеї П. Я. Гальперіна про поетапне формування розумових дій [3]. Послідовність має забезпечити “певний вплив на особистість з урахуванням її вікових можливостей і розвитку, поступово розширювати систему вимог до діяльності” [8, с. 220].

Поетапність дій будь-якої технології спрямована на досягнення бажаного результату. Послідовність та порядок виконання дій повинні базуватись на внутрішній логіці функціонування і розвитку процесу формування екологічної культури. Однак реалізація означеного принципу зовсім не означає що суб'єкт буде “скутий” установленою послідовністю. У нього завжди залишається можливість “утрутитися” в об'єктивний хід процесів, змінити їхній порядок,

установити послідовність і темп процедур та операцій в залежності від обставин, які постійно змінюються [1, с. 29].

Основою екологічної культури та її формування є загальна культура, професійні та екологічні знання. Для педагогічної системи формування екологічної культури студентів важливо існування двох форм екологічної культури – загальної й індивідуально-особистісної.

Ми виокремлюємо п'ять етапів формування екологічної культури:

Перший етап – формування *загальної культури*, яка віддзеркалює ціннісні та життєві орієнтації, комунікативну і рефлексивну діяльність, особистісно-творчу та проектну діяльність.

Другий етап – формування *професійної культури*, який містить професійну, методичну і соціальну компетенції, особистісний рівень професійного зростання. Оскільки на сьогодні актуальним для суспільства України (і для людства в цілому) є подолання екологічної кризи шляхом збалансованого розвитку, то й при здобутті певної кваліфікації студентом має бути врахований і такий аспект.

Третій етап – формування *загальної екологічної культури*, який охоплює життєві, еколого-професійні орієнтації, екологічну свідомість, екологічну поведінку, екологічно усвідомлену професійну діяльність, екологічну компетенцію. Загальна екологічна культура містить у собі сформований світогляд збалансованого розвитку, еколого-професійні знання й технології.

Четвертий етап – формування *екологічної культури фахівця агрономічної галузі*. Цей процес бажано проводити на основі таких видів діяльності майбутнього агронома: *залучення* до екологічної культури (на основі залучення до екокультурної інформації, яке відбувається у процесі вивчення як екологічних дисциплін, так і соціально-гуманітарних); *прийняття* культури (у процесі цілеспрямованої професійної підготовки і розвитку екоорієнтованої професійної культури), що відбувається у процесі навчально-пізнавальної діяльності у рамках спецкурсів та позааудиторної виховної роботи; *довнесення* культури (у процесі особистісного розвитку, саморозвитку і саморефлексії), що

відбувається у процесі проектної реальної наукової, навчальної й практичної діяльності в професійних та соціальних аспектах.

П'ятий етап – формування *індивідуально-особистісної екологічної культури* фахівця, який визначає індивідуальний стиль екологічно усвідомленої діяльності, екодоцільну професійну діяльність.

У вирішенні завдань з формування екологічної культури студентів одним із пріоритетних принципів є *принцип діалогічності* (діалогової взаємодії), оскільки в цьому процесі необхідно враховувати три крупні блоки, які складають єдине ціле. Такими є: *культура ставлення людини до природи* (яка відображає екологічні знання, накопичені людством); *культура ставлення людини до суспільства, інших людей* (відображає діяльнісне начало особистості, принципи організації діяльності на основі знань законів природокористування і можливих наслідків своєї поведінки для інших людей); *культура ставлення до самого себе* (виражає особливості внутрішнього світу людини, її особистісну позицію і можливість самостійно приймати рішення, наявність переконань та потреб відповідно до навколишнього середовища). Лише за умов поєднання усіх означених складових можна говорити про екологічну культуру, тобто культуру, яка регулює взаємодію з довкіллям, причому в найбільш повному розумінні цього поняття.

При формуванні екологічної культури студентів за такого трактування проблеми діалогу сам діалог у його межах і змісті розглядається як феномен, який охоплює всі прояви людського буття – від суспільного до індивідуального, від глобальних процесів спілкування культур до спілкування із самим собою. А тому в екологічному вихованні діалогова взаємодія має дістати суттєве втілення. Виходячи з таких позицій, суб'єкти намагаються гармонізувати свої стосунки, зрозуміти сутність взаємодії в системі “людина – природа”. Метою такої взаємодії є розуміння і сприйняття доцільності думки учасників діалогу. У такому виконанні діалог ніколи не може бути закінченим, він перетворюється у спосіб буття людини серед людей і навколишнього середовища в єдино можливий спосіб буття. Це – спосіб гармонізації буття людини, суспільства і

природи на всіх рівнях їхньої організації. Принцип діалогічності має досить багато різних варіантів. Наприклад, діалог між людиною і людиною, людиною і суспільством, людиною і природою, людиною і культурою, природою і культурою, викладачем і студентом, агрономом і екосистемами, що сприяє вирішенню економічних, екологічних, соціальних та культурних проблем у світлі завдань збалансованого розвитку. Саме діалоговою взаємодією завершується чимало проблем, що мають першорядне значення освіти для збалансованого розвитку, а принцип діалогічної взаємодії повинен розглядатись як один із пріоритетних у вирішенні головного завдання реалізації стратегії збалансованого розвитку – формування екологічної культури як його імперативу.

Як уже було зазначено вище, основне навантаження екологізації навчально-виховного процесу в умовах вищого навчального закладу повинна мати робота, спрямована на створення діалогічних, суб'єкт-суб'єктних стосунків із студентами, спрямованих на допомогу, підтримку та сприяння особистісному професійно-екологічному зростанню майбутнього агронома, піднесенню його творчого потенціалу та внутрішніх можливостей. А це відповідає інтегрованому, професійно-значущому, особистісному утворенню, в основі якого лежить принцип *фасилітації*.

Міжособистісні контакти викладача і студента, які розкривають творчий потенціал, соціальну значущість екологічних змін, допоможуть майбутнім агрономам реалізувати ціннісний аспект їхнього самоутвердження в контексті збалансованого розвитку.

Характерні для сучасного українського суспільства зміни обумовлюють радикальні *зміни внутрішнього світу* сучасного агронома, диктують інші, ніж раніше, цілі, які сприяють ціннісним перестановкам у його свідомості та поведінці. Формування екологічної культури майбутнього фахівця тісно пов'язане з реальною діяльністю по оздоровленню природного довкілля, а тому у цьому процесі так необхідні ідеї фасилітації.

Продуктивна професійна робота агронома передбачає адекватну самооцінку ним своєї професійної діяльності, тобто професійну *рефлексію*, яка базується на підґрунті фасилітаційного підходу. Рефлексія агронома – це його вміння аналізувати, осмислювати та конструювати ціннісні основи своєї діяльності, заснованої на відображенні себе як суб’єкта діяльності, особистості та індивідуальності в системі відносин “людина – природа – агрогосподарювання”.

Існуючі принципи слід доповнити такими, які сформувались в останні десятиліття і є результатом реакції на зміни, які відбуваються в соціокультурному просторі. Одним із таких принципів став принцип *прогностичності*, висунутий С. Н. Глазачевим [4].

Принцип *прогностичності*, або *випереджаючий*, визначає спосіб реагування системи екологічної освіти на змінні соціальні, соціоприродні умови як передбачуваний, а не пристосовницький. Цей принцип спирається на процеси, які характеризують обличчя ХХІ століття, або, принаймні, його першої половини: глобалізація, технологізація діяльності та інформації, відродження моральності, формування й утвердження культури світу та жорсткого обмеження технологічної діяльності на основі нового ноосферного світогляду.

Таким чином, визначені нами принципи формування екологічної культури майбутнього аграрія акцентують увагу на тому, що екологічна культура є настійною вимогою нашого екологічно кризового часу, а сам процес формування екологічної культури є системою інтегративної взаємодії його складників – суб’єкта *пізнання* (майбутній агроном), *процесу*, *продукту* і *мети* пізнання, *умов*, у яких пізнавальна діяльність відбувається, розвивається, формується і спрямовується на розвиток і саморозвиток у змінних умовах зовнішнього та внутрішнього середовищ.

Література

1. Барлыбаев Х.А. Человек. Глобализация. Устойчивое развитие: монография / Х.А. Барлыбаев. – М. : Изд-во РАГС, 2007. – 320 с.
2. Берулава М. Интеграция содержания образования / М. Берулава. – М. : Педагогика, 1993. – 172 с.
3. Гальперин П. Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий / П.Я. Гальперин // Исследование мышления в советской психологии. – М. : Просвещение, 1966.
4. Глазачев С. Н. Проблема творчества и биосфера / С. Н. Глазачев, Е. Д. Никитина // Педагогика. – 1998. – №2. – С. 28 – 32.
5. Коджаспарова Г. М. Словарь по педагогике (междисциплинарный) / Г. М. Коджаспарова, А. Ю. Коджаспаров. – М. : МарТ, 2005. – 448 с.
6. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения: В 2 т. / Я. Коменский – Т. 2. – М. : Педагогика, 1982.
7. Краевский В. В. Методология педагогики: новый этап: учеб. пособие для студентов высших учебных заведений / В. В. Краевский, Е. В. Бережнова. – М. : Изд. центр «Академия», 2006. – 400 с.
8. Кузьмінський А.І. Педагогіка: Підручник / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – 3-тє вид., випр. – К. : Знання-Прес, 2008. – 447 с.
9. Про Концепцію екологічної освіти в Україні // Інформаційний збірник Міністерства освіти та науки України. – 2002. – №7.
10. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб : Питер, 2002. – 720 с.
11. Словник іншомовних слів / За ред. О. С. Мельничука. – К. : УРЕ, 1974. – 775 с.
12. Слепухов М. Закони єдності та взаємозв'язку педагогічних явищ і процесів / М. Слепухов // Шлях освіти. – 2002. – №4. – С. 2 – 7.
13. Сучасний тлумачний словник української мови: / За заг. ред. В. В. Добічинського. – Х. : ВД “Школа”, 2006. – 1008 с.

Stetsyuk K. V.

The principles of forming ecological culture of future agronomists

The article substantiates the reasonability of adoption principles in forming ecological culture of future agronomists. Since the formation ecological culture is the multy-aspect process, the essence of integral pedagogical process principles has to be considered, notably – systemacy, integrative activity, conversability, facilitation and predictive value. They direct toward how the pedagogical activity should be carried out and brought into effect to achieve right outcome.

Key words: principles, systemacy, integrative activity, conversability, facilitation, predictive value.

Відомості про автора

Стецюк Кіра Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри історії та українознавства Луганського національного аграрного університету, докторант кафедри державної служби і управління Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Коло наукових інтересів – ефективні шляхи підвищення екологічної компетентності сучасного фахівця; формування екологічної культури майбутніх агрономів у контексті збалансованого розвитку.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2013

Прийнято до друку 25.01.2013